

УДК 378.1

БУГАС Н.В., БУГАС В.В.

Київський національний університет технологій та дизайну

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАДАННЯ АВТОНОМНОСТІ ВИЩИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДАМ

Мета. Визначення основних проблем та перспектив надання автономності вищим навчальним закладам та підвищення якісного рівня діяльності системи вищої професійної освіти в Україні.

Методика. Дослідження шляхів досягнення високого рівня якості підготовки фахівців та їх конкурентоспроможності на вітчизняному та європейському ринках праці базувалось на використанні загальнонаукових методів дослідження, таких як спостереження, опис; теоретичних, таких як узагальнення, систематизація, класифікація.

Результати. У ході дослідження визначено процес формування освітньої політики як найважливішої складової політики держави, інструменти підвищення темпів соціально-економічного та науково-технічного розвитку.

Наукова новизна. Досліджено процес ефективного використання кадрового потенціалу та його конкурентоспроможності на вітчизняному та європейському ринках праці.

Практична значимість. В результаті проведеного дослідження було визначено та обґрунтовано необхідність надання автономії вищим навчальним закладам та створення сучасних механізмів забезпечення якості у вищій освіті та обґрунтовано необхідність подальшого зближення вищої професійної освіти з наукою як найважливішої передумови поліпшення якості освіти.

Ключові слова: професійна освіта, системи вищої професійної освіти, ринок праці, освітня політика.

Вступ. За роки незалежності в Україні історично склалася надто розгалужена мережа вищих навчальних закладів. Малочисельність контингенту студентів у переважній більшості вищих навчальних закладів та їх розпороченість за підпорядкуванням призвело до неефективного управління системою вищої освіти та її економічного функціонування. Це породжує дублювання підготовки фахівців, створює труднощі у формуванні та розміщенні державного замовлення, здійсненні контролю за якістю вищої освіти, знижує ефективність управління, обмежує можливості громадян продовжувати навчання за програмами більш високого рівня, призводить до значних фінансових витрат на утримання вищих навчальних закладів. Усе це стало негативно позначатися на якості підготовки фахівців та їх конкурентоспроможності на вітчизняному та європейському ринках праці.

Дослідженням питань розвитку автономії вищої освіти в Україні займає важливе місце у дослідженнях вітчизняних вчених, зокрема у працях В. Сафонові, А. Здищук, А. Кольт, О. Гаращук, В. Виноградової

та інших. Разом з тим, аналіз опублікованих робіт, присвячений дослідженню та розкриттю питань сучасного стану автономії ВНЗ в Україні має багато нез'ясованих практичних проблем.

Постановка завдання. Визначення основних проблем та перспектив надання автономності вищим навчальним закладам та підвищення якісного рівня діяльності системи вищої професійної освіти в Україні.

Результати дослідження. На сьогодні існує величезна проблема відповідності між потребами ринку праці та спеціальностями і знаннями, що отримують студенти профтехучилищ. Найголовнішою перешкодою на шляху реформи є консервативність академічних середовищ та їх неготовність до самостійних кроків. Міністерство освіти і науки в 2015 році у ході реформування галузі має намір надати вищим навчальним закладам повну автономію: кадрову, академічну та фінансову. За словами міністра освіти Сергія Квіта, з 1 вересня 2015 року почнуть діяти нові навчальні програми, що будуть базуватися на принципі автономії. На нашу думку, саме цей момент є ключовим, так як Міносвіти перестає диктувати, що і як викладати, університети приймають рішення самостійно, міністерство тільки встановлює очікувані результати навчання. Автономія також стосуватиметься фінансової незалежності вищих навчальних закладів. Вони зможуть розпоряджатися своїми коштами, тримати їх на рахунках в банках.

Підвищення якості освіти менеджерів, забезпечення її мобільності, конкурентоспроможності на ринку праці вимагає подальшого вдосконалення організації навчального процесу у вищих навчальних закладах. У практиці професійної діяльності менеджер має справу з конкретними людьми. У зв'язку з цим виникає необхідність формування в майбутніх керівників уміння вибудовувати особливу манеру спілкування. Саме від комунікативних здібностей менеджерів, знання загальних та специфічних особливостей професійного спілкування, спрямованості залежить забезпечення гуманістичних взаємин у професійній діяльності.

За даними Державної служби статистики сьогодні мережа вищих навчальних закладів налічує 803 вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації та форм власності, у тому числі 325 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації та 478 – I-II рівнів акредитації [1]. До державної форми власності належить 215 навчальних закладів III-IV рівнів акредитації та 200 навчальних закладів I-II рівнів акредитації; приватної форми власності – 96 навчальних закладів III-IV рівнів акредитації та 71 – I-II рівнів акредитації.

Діюча мережа вищих навчальних закладів набагато перевищує потреби України. Про це свідчить і той факт, що на сьогодні

функціонують 2 академії державної форми власності з контингентом менше 900 студентів та 51 університет, академія, інститут або їх відокремлені підрозділи приватної форми власності з контингентом менше 200 студентів", - зазначають в освітньому відомстві. За результатами вступної кампанії 2014 року обсяг прийому до 16 таких вищих навчальних закладів державної форми власності склав менше 200 осіб, а до 80 приватної форми власності – від 100 осіб до однієї особи. Має місце ситуація, коли вищі навчальні заклади синхронно надають освітні послуги і присвоюють випускникам кваліфікації працівників за одними і тими ж спеціальностями.

У Міністерстві освіти і науки наголошують, що автономізація діяльності вищих навчальних закладів та розширення їх прав у самоуправлінні, які є головною філософією нового закону "Про вищу освіту", одночасно ведуть і до підвищення відповідальності колективів вищих та їх керівників за якість наданих освітніх послуг [2]. При цьому акредитаційні органи та експертні організації, зокрема Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, будуть підвищувати так само і вимоги до самоаналізу результатів освітньої діяльності та системи управління якістю навчального процесу. Водночас, аналіз оцінки діяльності навчальних закладів під час акредитації дає підстави прогнозувати, що не всі вищі навчальні заклади зможуть утримати високу планку оцінки освітньої діяльності, якщо не будуть це робити у кооперації з потужними вищими навчальними закладами, які мають досвід, колективи науково-педагогічних працівників високого професійного рівня, науково-методичний потенціал та матеріально-технічну базу [4]. Виходячи із вищезазначеного, та з метою створення ефективної системи управління вищими навчальними закладами різних форм власності та підпорядкування, модернізації їх мережі, уникнення дублювання підготовки фахівців з вищою освітою, пропонується керівникам вищих навчальних закладів визначитись стосовно доцільності подальшого функціонування або можливого об'єднання зусиль з іншими навчальними закладами.

Освітній потенціал – одна з небагатьох конкурентних переваг України на теперішньому переломному етапі нашої історії. Але це лише потенціал. Для того, щоб викладачі й студенти, університети загалом розкрили його та реалізували, необхідно створити відповідні умови. Українські учні виграють міжнародні освітні змагання, наші університети пишаються освітніми традиціями, але жоден з них не входить у першу чи другу сотню престижних рейтингів. Це знову повертає нас до питання нерозкритого потенціалу. Низька якість освіти, неконкурентоздатність, зношеність фондів, старіння кадрів – цей невтішний перелік проблем можна продовжувати. Разом з тим, Україна

витрачає на освіту понад 7% свого ВВП. Це більше, ніж середній показник серед розвинутих країн. Отже, питання полягає не так у кількості, як у тому, в який спосіб ці кошти витрачаються. Постає замкнене коло: нерозкритий потенціал – низька якість – неконкурентноздатність – неефективне використання [3].

Також треба розуміти, що український ВВП невисокий, і тому великий відсоток витрат на освіту ще не свідчить про достатність виділених коштів. Між неефективністю та недостатністю фінансування – така дилема характеризує будь-яку галузь сучасної України. Проте це не означає, що реформи не потрібні чи не можливі. Навпаки: сьогодні вони є актуальними як ніколи раніше і всі державні та суспільні зусилля мають бути спрямовані на їх втілення.

Найголовнішими досягненнями законодавчої реформи вищої освіти, що була започаткована влітку, стали гарантія автономії українських університетів та створення сучасних механізмів забезпечення якості у вищій освіті. Віднині ВНЗ самостійно формують свої програми та визначають, які саме дисципліни туди закласти. Більше того, щонайменше чверть від загального обсягу навчальної програми формуватимуть самі студенти, обираючи дисципліни, пропоновані різними кафедрами університетів. Водночас у багатьох склалося хибне враження, що академічна автономія – це самоціль. Ні, децентралізація процесів формування змісту навчання – лише засіб, який підвищує відповідальність менеджменту університетів, викладачів та студентів за якість вищої освіти. Жодна міністерська комісія не здатна визначити, як краще навчати та навчатися, це не властиві для чиновників функції. Натомість Міносвіти має визначити очікувані результати навчального процесу та окреслити, що повинен знати та вміти випускник певної спеціальності. Безперечно, таке завдання Міністерство не може виконати самостійно, потрібно буде залучати до цього професійні асоціації, роботодавців, викладачів та студентів університетів. Проте механізм досягнення визначених результатів – відповідальність автономного навчального закладу.

Контроль за досягненням результату буде здійснюватися паралельно – всередині університетів та ззовні – через Національне агентство із забезпечення якості освіти. В результаті стануть відкритими й доступними для широкого загалу: система оцінювання знань, описи дисциплін та програм, інформація про фахові досягнення викладачів. Описана система зможе повноцінно функціонувати і дати якісний результат лише за умов вільної конкуренції на всіх рівнях: як між університетами, так і між викладачами [5]. Мова йде про конкуренцію за академічну якість, до якої більшість нашої академічної громади, на

жаль, не звикла. Проте демографічні процеси, економічний розвиток України та світу будуть змушувати до цього.

Фінансування вищої освіти та наукових досліджень (ці позиції не можна розривати) є інвестиціями у розвиток суспільства та національної економіки. Наука і освіта, виконуючи важливі соціальні завдання, впливаючи на розвиток людського капіталу, технічного й технологічного розвитку країни, а в перспективі – будуючи суспільство знань, займають важливе місце в розвитку економіки, і не можуть бути дискриміновані чи проігноровані.

З початку 2015 року українські вищі навчальні заклади та наукові інституції мають право обслуговуватися в банках. Це означає, що вони самі визначатимуть, як будуть витратити кошти власного спецфонду. Однак завдання реалізації повної фінансової автономії змушують нас рухатися далі. Слід відмовитися від пострадянського ставлення до освіти, як до галузі, яка "нічого не вирощує і не виробляє", а тому цілком відноситься лише до витратних статей бюджету. Велике значення має реформування структури українських університетів та порядку організації наукових досліджень. В основу визначення критеріїв якості науково-дослідних установ та ВНЗ мають бути покладені наукометричні принципи. На часі інтеграція науки та освіти через збільшення наукової складової діяльності українських університетів та втягнення академічних інститутів в освітню діяльність через створення, спільно з ВНЗ, магістерських і структурованих докторських програм (аспірантур і докторантур). Всі наукові дослідження мають фінансуватися на відкритих грантових принципах з єдиного джерела (фонду), коли грантові пропозиції формуються разом університетами та академічними інститутами.

Автономія й академічна свобода університетів України – не самоціль. Університетська автономія має сприяти досягненню стратегічної мети підвищення конкурентоспроможності українських фахівців на світових ринках праці, введення країни в єдиний європейський освітньо-науковий простір задля забезпечення сталого розвитку суспільства. Отже форми і зміст автономії українських ВНЗ повинні забезпечити подолання системних проблем, що накопичилися у вітчизняній системі вищої освіти.

Серед найгостріших із цих проблем можна виділити:

Незбалансованість мережі ВНЗ. Вища освіта в Україні стала дійсно масовою, що не підкріплювалося збільшенням державних видатків до рівня, який гарантував би якісну освіту всім бажаючим її отримати. Таке збільшення державних видатків неможливе. Наразі постає питання про необхідність скорочення невиправдано великої кількості вищих навчальних закладів.

Високий рівень корупції. Введення системи ЗНО випускників шкіль, яке, поза сумнівом, є дуже позитивним процесом, знизило рівень корупції при вступі до ВНЗ, але корупція під час навчання набула майже неконтрольованих обсягів.

Низький рівень оплати праці викладачів та співробітників. Заробітна плата викладачів та працівників ВНЗ не досягала навіть середньої у промисловості, що провокує пошуки додаткових джерел доходів, у тому числі корупційних. Кар'єра викладача стає дедалі менш привабливою для талановитої та амбітної молоді.

Ізоляція від міжнародної інтелектуальної спільноти. Брак фінансування наукової діяльності вищих навчальних закладів, обмеженість доступу до сучасної наукової літератури, старі наукові кадри, котрі не володіють іноземними мовами та сучасними засобами комунікації, “радянський менеджмент” призвели до втрати позицій університетських науковців України в міжнародному науковому співтоваристві.

Відрив викладання від сучасної науки. Розрив між навчальним процесом і науковими дослідженнями зумовлюється відсутністю ефективної системи підвищення кваліфікації викладачів вищої школи та відсутністю в більшості університетів необхідної науково-дослідної бази, яка з радянських часів залишається прерогативою науково-дослідних інститутів системи Національної академії наук України.

Повільні темпи та низька ефективність упровадження принципів Болонського процесу. Змістовні вимоги Болонського процесу підмінюються формальними нововведеннями, які невиправдано бюрократизують навчальний процес.

Рекомендації щодо формування університетської автономії як засобу вирішення системних проблем вітчизняної вищої освіти. Європейський і світовий досвід свідчить, що адміністрування та керування вищими навчальними закладами має засновуватися на визначальних принципах поваги до інституційної автономії та академічної свободи; відкритості й прозорості; суспільної відповідальності.

Кадрова політика. У Законі “Про вищу освіту” необхідно передбачити і належним чином регламентувати процедуру формування у вищих навчальних закладах незалежних наглядових рад (в які входитимуть як особи, призначені державою, так і делеговані трудовими колективами), запровадження вікового цензу (65 років) на обіймання керівних адміністративних посад тощо.

Матеріально-фінансове забезпечення. Міністерству освіти і науки України за участі університетської спільноти доцільно скоординувати роботу з вироблення і подальшого впровадження

загальноукраїнських, стандартизованих у межах профілю ВНЗ чітких критеріїв для рейтингів, згідно з якими буде проводитись відкрите і прозоре затвердження річного кошторису навчальних закладів та звіт про його виконання, визначення пріоритетів і розподіл фінансування, встановлення персональних надбавок фахівцям, преміювання та заохочення наукових і педагогічних колективів.

Суспільна відповідальність. Суспільна відповідальність вищих навчальних закладів щодо забезпечення належної якості освітніх послуг повинна стимулюватися не лише міністерськими перевітками, а й регулярним проведенням єдиного всеукраїнського рейтингу ВНЗ, основним критерієм якого мають бути працевлаштування випускників за фахом та відгуки роботодавців. Цей рейтинг має впливати на збільшення державного фінансування ВНЗ і широко оприлюднюватися ЗМІ.

Контроль якості освітніх послуг. Реальний вихід українських університетів на європейський ринок освітніх послуг має відбуватися шляхом акредитації навчальних планів та програм відповідними європейськими агенціями контролю якості. Запропонувати Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України сформувати і забезпечити функціонування механізмів акредитації навчальних планів та програм вітчизняних ВНЗ відповідними європейськими агенціями контролю якості освітніх послуг.

Співпраця держави і громадянського суспільства. За відсутності автономії університетів зростає загроза посилення політичного впливу на їхнє управління. Важливо щоб у наглядових радах була вагома частка представників державної влади, адже в умовах недостатнього розвитку університетського самоврядування необхідно забезпечити втілення загальнодержавної стратегії розвитку освіти, а також прозорість та демократичність навчального процесу.

З практичної точки зору в освітньому середовищі є фактори соціокультурного, академічного та особистісного характеру, котрі здатні надати як позитивний так і негативний вплив на надання вузу автономності і на формування і розвиток автономності суб'єктам освітнього процесу. Врахування даних факторів забезпечить вирішення багатьох актуальних проблем, що стоять перед вищими навчальними закладами України, головною з яких є підготовка професіонала нового покоління, готового до автономної особистісної позиції, здатного до активного пошуку шляхів реформування та підвищення статусу вітчизняного вищої професійної освіти

Висновки. Необхідність розширення автономії українських ВНЗ не викликає сумнівів ні у державних структур, ні у громадськості. Ініціативи щодо подальшого реформування системи вищої освіти

передбачають право університету встановлювати власні навчальні програми і цілі (змістовна автономія); право університету визначати способи досягнення раніше встановлених пріоритетів, які визначені як частина національної політики (процедурна автономія); право закладів вищої освіти визначати власну академічну структуру (органічна автономія). Проте гострі дискусії в суспільстві точаться навколо конкретних формату та змісту очікуваних перетворень. При здійсненні реформ системи вищої освіти в Україні має враховуватися те, що автономія університетів у державах сталої демократії дозволяє університету в якості складової соціального середовища, що забезпечує безперервний процес соціалізації особистості, здатної до відповідальності й конструктивної самореалізації, зосередитися на суто навчальних та науково-дослідних завданнях.

Список використаних джерел

1. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України. [Електронний ресурс]. Офіційний сайт освітнього порталу – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Електронний [ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/>
3. Потрібні зміни: зміст і завдання освітніх реформ. Українська правда. Електронний [ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015>
4. Сінкевич Є.Г. До проблеми запровадження університетської автономії: вітчизняний та зарубіжний досвід / Є. Сінкевич // Історія. Наукові праці. – 2009. – Том 104. – Випуск 91. – Інтернет-ресурс: офіційний сайт національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal>.
5. Університетська автономія: кембриджський досвід і українські реалії / Інтернет-ресурс: офіційний сайт Українського католицького університету – Режим доступу: <http://ucu.edu.ua/media/2221/>

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ АУТОНОМНОСТИ ВУЗАМ

Цель. Определение основных проблем и перспектив предоставления автономности вузам и повышение качественного уровня деятельности системы высшего профессионального образования в Украине.

Методика. Исследование путей достижения высокого уровня качества подготовки специалистов и их конкурентоспособности на отечественном и европейском рынках труда базировалось на использовании общенаучных методов исследования, таких как

наблюдение, описание; теоретических, таких как анализ, обобщение, систематизация, классификация.

Результаты. В ходе исследования определен процесс формирования образовательной политики как важнейшей составляющей политики государства, инструменты повышения темпов социально-экономического и научно-технического развития.

Научная новизна. Исследован процесс эффективного использования кадрового потенциала и его конкурентоспособности на отечественном и европейском рынках труда.

Практическая значимость. В результате проведенного исследования были определены и обоснована необходимость предоставления автономии вузам и создания современных механизмов обеспечения качества в высшем образовании и обоснована необходимость дальнейшего сближения высшего профессионального образования с наукой как важнейшей предпосылки улучшения качества образования.

Ключевые слова: *профессиональное образование, системы высшего профессионального образования, рынок труда, образовательная политика.*

PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE PROVISION AUTONOMY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Purpose. Determination of the main problems and prospects of granting autonomy to higher education institutions and raising the quality level of the system of higher education in Ukraine.

Methods. Study of ways to achieve a high level of quality of training and their competitiveness in the domestic and European labor markets was based on the use of scientific methods of research, such as observation, description; theoretical, such as analysis, synthesis, systematization, classification.

Results. The study determined the formation of educational policy as an essential component of policy tools increase the pace of socio-economic and technological development.

Scientific innovation. The process of effective use of human resources and competitiveness on the domestic and European labor markets.

The practical significance. The study was identified and the necessity of granting autonomy to higher education institutions and creating modern mechanisms for quality assurance in higher education and the necessity of further convergence of higher education with science as the most important preconditions for improving the quality of education.

Keywords: *professional education, higher vocational education, labor market, educational policy.*